

א

גליון מספר
464

דפי עיון

האם מותר לדון את חברו הטוב?

ראובן הוא דיין בבית הדין של העיר, והוא חבר טוב בלב ונפש של שמעון ושל לוי. יום אחד אירעה תאונה, שבה הזיק לוי את רכבו של יהודה, בנוכחות שלושה עדים. עתה תובע יהודה הניזק את לוי שישלם את הנזק לרכב, וכראיה לתביעתו מביא את שלושת העדים, ומתברר שאחד מהם הוא שמעון, חברו הטוב של לוי. האם יוכל ראובן להיות דיין בדין זה, האם שמעון יוכל להיות עד בדין זה, והאם דין זה אכן יחייב את לוי?

ת"ב

- א. סוגיות בעניין אוהב ושונא בדין.....
- ב. אוהב ושונא גדולים ואוהב ושונא קטנים.....
- ג. פסילה מן הדין או ממידת חסידות.....
- ד. ביאור הר"י מיגאש מדוע אסור לדון אוהב.....
- ה. רמב"ם: איסור גם ברעהו אשר כנפשו.....
- ו. דין האוהב והשונא לכתחילה ובדיעבד.....
- ז. כמה הבדלים בין הטור לרמב"ם?.....
- ח. דין דיין האוהב את שני הצדדים.....
- ט. דיין אוהב – האם יכול להצטרף לדין כשותף?.....
- י. דין דיין האוהב – לגבי לדון רק לחובה.....
- יא. חילוק בין עד ובין דיין.....
- יב. פסול עדות באהבה חזקה במיוחד.....
- יג. דין "אחד מהם קרוב או פסול" בעד אוהב.....
- יד. סיכום ומסקנות.....

הערה: הדברים נכתבו לצורך לימוד, ובשום אופן לא להלכה

ד פ י - ע י ו ן

ב

א. סוגיות בעניין אוהב ושונא בדין

המקרה שלפנינו מהווה דוגמא חשובה ללימוד סוגיית **האוהב והשונא הכשרים או פסולים לדון ולהעיד**. במאורע זה משתלבים שלושת החברים הטובים – ראובן הדיין, שמעון העד, ולוי בעל הדין – ומזדמנים אל פונדק אחד, כדי לבדוק את טיב היחסים ההלכתיים ביניהם.

המשנה (במסכת סנהדרין דף כז:) מביאה **רשימה של קרובים** הפסולים לדון ולהעיד (אחיו, אחי אביו, אחי אמו, בעל אחותו, בעל אחות אביו, בעל אחות אמו, בעל אמו, חמיו גיט...). בסוף הרשימה מוסיפה המשנה את **האוהב והשונא**, שאף הם פסולים לדון ולהעיד. אוהב זה **שושבינו** (ברש"י: פסול לו בימי חופתו), **שונא** – כל שלא דיבר עימו שלושה ימים באיבה. אמרו לו: לא נחשדו ישראל על כך (ובהמשך יבואר למה הכוונה).

ובהמשך הסוגיה (דף כט.) מבררת הגמרא כמה זמן נמשכת פסילתו של השושבין, האם כל שבעת ימי המשתה, או רק ביום הראשון. ולאחר זמן זה (בין כך ובין כך) אין מחלוקת, **שהאוהב חוזר לכשרותו הרגילה** ויכול לדון ולהעיד.

סוגיה אחרת – **הגמרא** (במסכת סנהדרין דף ז:): לגבי הפסוק "לא תכירו פנים במשפט" מבארת: רבי יהודה אומר **לא תכירהו** (ברש"י: אם הוא אוהבך), רבי אלעזר אומר **לא תנכרהו** (ברש"י: אם הוא שונאך לא תעשה לו כנכרי לחיבו). **ומספרת הגמרא**: אושפיזכניה דרב אתא לקמיה לדינא (מארחו של רב בא לפניו לדון). אמר לו: לאו אושפיזכני את? אמר לו: כן. אמר לו: יש לי דין לדון לפניך. אמר ליה: פסילנא לך לדינא (הריני פסול מלהיות דיין שלך. וברש"י: שהזכרתי טובתך).

וסוגיה שלישית ואחרונה: הגמרא (במסכת כתובות דף ק"ה): אמר רב פפא: לא לידון איניש דינא למאן דרחים ליה ולא למאן לסני ליה (לא ידון אדם דין, לא לאוהבו ולא לשונאו). דרחים ליה – לא חזי ליה חובה (אינו רואה לו חובה), דסני ליה – לא חזי ליה זכות.

שלושת המקורות הנ"ל הם בסיס הלימוד של דיני האוהב והשונא לדון או להעיד בדין תורה.

ד פ י - ע י ו ן

ובענייננו – על פי ההתרשמות הראשונית שקיבלנו מקריאת מקורות אלו – למדנו שיש מושג של אוהבים שקשורים זה לזה בקשר חברות כל כך אמיץ, עד שאינם יכולים לדון או להעיד אלו על אלו. א"כ יש צד גדול לחשוש שבדינו של לוי אוהבם – שמעון אינו יכול להעיד, וגם ראובן אינו יכול לדון בדין זה.

ב. אוהב ושונא גדולים ואוהב ושונא קטנים

ואם נעמיק מעט – נראה שדין זה – של האוהב והשונא – מתחלק לכמה **רבדים**, ובכל רובד נראית הסוגיה המתאימה שונה במקצת מהאחרות...

במקורות שהבאנו לעיל נוכחנו שיש הבדלי רמות בין האוהבים השונים הפסולים לדון ולהעיד.

- **מצד אחד** – נפסל **השושבין**, כיוון שהוא אוהבו.
- **מצד שני** – גם **מארח** (כמו במקרה מארחו של רב) נקרא אוהב, ורב אינו דן אותו.

א"כ נדרש לברר מה הכלל, מתי נדרשת אהבה ברמה של שושבין, ומתי אפשר לפסול דיין ועד גם ברמה פחותה מזו, מדין "אוהב ושונא".

ובשלב זה – נסכם שיש **שתי דרגות של אהבה ושנאה** וניתן להם **שם מאפיין**:

- מצד אחד ישנו **השושבין** (המהווה את הדרגה הגבוהה של האוהב) וזה שלא דיבר עימו **שלשה ימים באיבה** (המהווה את הדרגה הגבוהה של השונא), שהם **האוהב והשונא הגדולים**.
- מצד שני ישנם אוהב ושונא סתם, שהם הדרגה הנמוכה, ובכנויים – **"אוהב ושונא קטנים"**.

ובהמשך השיעור נצטרך לבדוק אם יש חילוקי דינים בין דרגות אלו, **ובענייננו** – נצטרך להגדיר את רמת הקשר בין שלושת החברים.

ד פ י - ע י ו ן

T

ג. פסילה מן הדין או ממידת חסידות

למדנו במשנתנו (במסכת סנהדרין דף כ"ז:) שהאוהב והשונא פסולים לעדות ולדיינות. ומיהם – השושבין נחשב אוהב, ומי שלא דיבר עימו שלשה ימים באיבה – נקרא שונא (וכבר נקבע כינויים – אוהב ושונא גדולים).

וכן למדנו לעיל את הסוגיות הנוספות (במסכת סנהדרין דף ז', ובמסכת כתובות דף ק"ה:), שבהם נזכרים בהקשר זה גם **האוהב והשונא הקטנים**, ולגביהם לא מוזכרים דינים מפורשים לפסול.

וא"כ מתעוררת השאלה: האם גם **האוהב והשונא הקטנים פסולים לעדות ולדיינות?** ואם כן – **מה הייחודיות** של האוהב והשונא הגדולים שזכרו במשנה?

התוספות (במסכת סנהדרין דף ח. ד"ה פסילנא לך) דנים בשאלה זו, ומסיקים שבמקרה של אוהב ושונא קטנים מדובר **שהדין מרחיק את עצמו**, ולא ממידת הדין הוא, כי מן הדין אינו נפסל במקרים אלו.

וכן לומדים התוספות (במסכת כתובות דף ק"ה: ד"ה לא למאן דסני ליה) שבמקרים הללו – של אוהב ושונא קטנים – **אינו אלא חומרא בעלמא** שהיו מחמירים על עצמם, כפי שמצאנו בכמה עניינים, **אבל פסולים לא היו**.

יוצא לפי התוספות, שרק כאשר מדובר על **אוהב ושונא גדולים** (דהיינו שושבין, או זה שלא דיבר עימו שלשה ימים באיבה) – אז הוא דין בדיין שאסור לו לדון, אבל באוהב ושונא קטנים – אין כאן דין אלא **מידת חסידות שלא לדון**, ובוודאי שאם החליט לדון ולא לפסול את עצמו – דינו דין לכל דבר.

ובענייננו – יוצא לפי התוספות **שראובן רשאי לדון את לוי**, אמנם טוב יעשה – ממידת חסידות – אם ירחיק את עצמו מלדון, אבל **אם ידון – אין בכך בעיה והדין יהיה בתוקף**.

ד פ י - ע י ו ן

ד. ביאור הר"י מיגאש מדוע אסור לדון אוהב

הסבר מעניין ומאלף מצאנו בדברי ר' יוסף הלוי מיגאש (הובא בשיטה המקובצת על מסכת בבא קמא דף צ"ב:) על דברי הגמרא המחפשת מקור לדברי האומרים: **בור ששתית ממנו – אל תשלך בו אבן**, והמקור הוא מדברי הכתוב: "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא, ולא תתעב מצרי כי גר היית בארצו". וכתב תלמיד הר"י מיגאש, שדבר זה הוא על דרך משל לכל דבר, שמי שבא לאדם ממנו איזו תועלת או נהנה ממנו – **אין ראוי לו לעשות שום מעשה שיבוא לו נזק ממנו**. וכבר הביאו בגמרא על עניין זה משלים ופסוקים מעניין מכות מצרים, וגילו את הסיבה שנעשו ע"י אהרון (ולא ע"י משה רבנו). וסיפר רבנו ז"ל על רבו הריא"ף שאירע לו עניין זה עם איש אחד, ולא רצה לדון אותו כלל, כדי שלא יבוא לו היזק ממנו... (ובהמשך כתב שלא רצה לדון אפילו חפץ דומם כמקווה, כיוון שזכה ממנו לרפואה, ואם בדומם כך, שאין לו הרגשה – על אחת כמה וכמה בבני אדם המרגישים בהיזק ובתועלת)... ומי שעושה אחרת **יוצא משורת המוסר ודרך ארץ**.

ועל דרך זה אמרו שלא ידון אדם את מי שאוהבו ואת מי ששונאו, כיוון שיש שתי סיבות למניעתם, סיבות המנוגדות זה לזה: האחד – שלא יטה לזכותו, והשנית (לצד שני) – שאם אפשר שיציל את נפשו וידון אותו כפי שורת הדין – היה בזה **משלם רעה תחת טובה** וכו'.

למדנו מדבריו שהכרת הטוב לחבר, שאנחנו חייבים בכבודו – יש לה משמעות מרובה, שאם לא נכיר בה – אנו עלולים – בשם הצדק והדין – לנטות משורת המוסר ודרך ארץ. המשמעות היא שאין לנו רשות להיות מקל החובלים של חברנו הטוב, ואפילו לא בשם הדין והצדק. ויוצא שכל מה שנעשה אינו תקין:

- אם נשפוט לפי אמות הצדק והיושר – הרי נטינו מדרך המוסר ודרך ארץ.

- לשפוט אחרת – בוודאי שאסור.

א"כ מה יש לאדם לעשות – אין לו אלא להרחיק את עצמו מהעניין. יוצא שאין הדיין צריך לפחד רק מהטיית הדין, אלא לפעמים צריך לפחד מעצם העיסוק בדין זה.

ד פ י - ע י ו ן

1

ובענייננו – טוב יעשה ראובן אם ירחיק את עצמו מדין זה, כפי שלמדו התוספות וביאר ר"י מיגאש.

ה. רמב"ם: איסור גם ברעהו אשר כנפשו

הרמב"ם (בהלכות סנהדרין כג-י) כתב: אסור לדיין לדון למי שהוא אוהבו עפ"י שאינו שושבינו, ורעו אשר כנפשו, ולא למי ששונאו, אף על פי שאינו אויב לו ולא מבקש רעתו. אלא צריך שיהיו שני בעלי הדינים שווים בעיני הדיין ובליבו.

הב"ח (בסימן ת-יא) מקשה על דברי הרמב"ם, מניין נלקח הביטוי "רעו אשר כנפשו" המצטרף לשושבינו הכתוב בגמרא?

ותירץ שזו סברה ישראלית, וניתן לדייקה גם מגרסאות הר"יף והרא"ש בסוגייתנו. וכן כתב הרמב"ם עצמו בפירוש המשניות (במסכת סנהדרין ג-ה): שושבינו לאו דווקא, והוא הדין לרעהו (נפק"מ לענייננו, שראובן הדיין הוא כשושבין כלפי לוי, ובזה כולם מודים שאסור לכתחילה לדונו, כדלקמן).

ובהלכה באים לידי ביטוי כל הצדדים, וכך נפסק בשולחן ערוך (סימן ת-ז):

- אסור לאדם לדון למי שהוא אוהבו, אע"פ שאינו שושבינו ולא רעו אשר כנפשו...; ולא למי ששונאו, אע"פ שאינו אויב לו ולא מבקש רעתו, אלא צריך שיהיו השני בעלי דינים שווים בעיני הדיינים ובליבם וכו'.
- ויש אומרים שבשונאו ממש, דהיינו שלא דבר עמו שלשה ימים מתוך איבה, או אוהבו ממש דהיינו שושבינו ורעו, באלו אין דיניהם דין (טור).
- ויש אומרים שכל שאינו אוהבו או שונאו ממש, מותר לדונו, ואינו אלא מידת חסידות להחמיר שלא לדונו.

ויש בזה נפקא מינא לענייננו, שלפי הצד הראשון אסור לראובן לדון את לוי, ולפי הצד השני מותר, ולפי הצד השלישי מידת חסידות שלא לדון.

ו. דין האוהב והשונא לכתחילה ובדיעבד

הראשונים חוקרים מה הדין בדיעבד, לאחר שהדיין כבר דן את הדין של אוהבו, ורק אח"כ מתעוררת השאלה אם לאשר דין זה או לפוסלו.

ד פ י - ע י ו ן

ושאלה נוספת – בתוך החקירה הנ"ל – היא אם יש חילוק בחקירה זו בין דין אוהב ושונא גדולים, ובין דין אוהב ושונא קטנים.

חקירה זו היא מחלוקת ראשונים בסוגיה, כדלקמן:

- דעת הרא"ש (במסכת סנהדרין ג-ג) שיש חילוק בין אוהב גדול – שנפסל גם **לכתחילה וגם בדיעבד**, ובין אוהב קטן – שנפסל **לכתחילה אבל בדיעבד דינו כשר**.
- ואילו הרמב"ם (בהלכות סנהדרין כג-ו) כתב: אסור לדיין לדון למי שהוא **אוהבו עפ"י שאינו שושבינו, ורעו אשר כנפשו**, ולא למי ששונאו, אף על פי שאינו אויב לו ולא מבקש רעתו. אלא צריך שיהיו שני בעלי הדינים שווים בעיני הדיין ובלבד.

דעת הרמב"ם אינה מבוארת לגבי אופן חלות האיסור – לכתחילה או בדיעבד. ונחלקו בזה המפרשים:

- דעת **הבית יוסף** (בטור חושן משפט סימן ז-י) לבאר בדעת הרמב"ם, שאין חילוק בין אהבה גדולה או אהבה קטנה (הסיבה לכך שבסוגייתנו (דף כז): כתוב דין האוהב והשונא הגדולים שפסולים לגמרי. ובדברי רב פפא (בגמרא בכתובות) – לא פירטו על איזה אוהב ושונא בדיוק מדובר, שמע מינא שהוא הדין לאוהב ושונא קטנים). וכל דין זה הוא רק **לכתחילה**, אבל **בדיעבד כשר** (אפילו באוהב ושונא גדולים).
- דעת **התורת אמת** (בתשובות סימן צ"ז) **והתפארת שמואל** (הובא בהערות על הטור) שאמנם אין חילוק בין אהבה גדולה לאהבה קטנה, אלא שהדין שווה **בין לכתחילה ובין בדיעבד**. וראיה מדברי הרמב"ם עצמו, הן **מהלשון** (בהלכות עדות יג-טו) לפיכך האוהב והשונא כשר לעדות, אע"פ שהוא **פסול לעדות**, והלשון "פסול" פירושו **שאינו דין – גם בדיעבד**. וכן **ראיה מהתוכן** (בהלכות עדות טז-י) המדמה אוהב ושונא לגר שאין אימו מישראל, ופסול זה הוא **אפילו בדיעבד**, כמו סריס וממזר.
- דעת **הרדב"ז** שהרמב"ם חילק בין אוהב ושונא גדולים שפסולים גם לכתחילה וגם בדיעבד, לעומת אוהב ושונא קטנים – שלכתחילה אמנם אסור לו לדון, אבל בדיעבד אם דן – כשר (דהיינו הרדב"ז למד בדעת הרמב"ם שלומד כהרא"ש).

ד פ י - ע י ו ן

נמצא שבדעת הרמב"ם מדובר או **שתמיד פסול** (תורת אמת), או **שרק לכתחילה פסול** (בית יוסף), או **שיש חילוק ברמת האהבה**, שבאוהב גדול תמיד פסול, ובאוהב קטן רק לכתחילה פסול (דב"ז).

ובענייננו – לפי שלושת השיטות הללו שבדעת הרמב"ם, תהיה תלויה יכולתו של ראובן לדון, ופסילת הדין אם כבר דן:

- לפי **התורת אמת** – ראובן **פסול לדון** בדין זה, ואם כבר דן – **דינו אינו דין**.
- לפי **הבית יוסף** – ראובן **פסול לדון** בדין זה, אבל אם כבר דן – **דינו דין**.
- לפי **הרדב"ז** – ראובן **פסול לדון** בדין זה. ואם כבר דן – תלוי היאך מוגדרת קירבתו של ראובן ללוי:
- אם נלמד שקירבתו של ראובן ללוי היא כדין **"אוהב ושונא קטנים"**, שהרי אינו כשושבינו – א"כ אם כבר דן – **דינו דין**.
- ואם נלמד – כשיטת הב"ח לעיל – שקירבתו של ראובן היא "רעו אשר כנפשו" כדין שושבינו, דהיינו **"אוהב ושונא גדולים"** – א"כ אם כבר דן – **אין דינו דין**.

ז. כמה הבדלים בין הטור לרמב"ם?

חישוב כמות ההבדלים בין הטור לרמב"ם העסיקה את המפרשים, ופתרונה נראה כחידה חשבונית.

הטור (בסימן ז-יא) העמיד זה מול זה את **זעתו** – **שהיא דעת הרא"ש**, כנגד דעת **הרמב"ם**. ובביאור השוואה זו כתב **הבית יוסף** שישנם **שני הבדלים** (ולפחות אחד) בין דבריהם.

אלא שבחשבון פשוט יוצא, לכאורה, שדבריו אינם מובנים:

- לפי הרדב"ז **אין כלל הבדל** בין הטור לרמב"ם, שלפי שניהם יש חילוק ברמת האהבה.
- לפי הבית יוסף **יש הבדל אחד** ביניהם, שבאהבה גדולה הטור תמיד פוסל, והרמב"ם – רק לכתחילה.

ד פ י - ע י ו ן

- לפי התורת אמת יש **הבדל אחד** ביניהם, שבאהבה קטנה הטור מכשיר בדיעבד, והרמב"ם פוסל.
א"כ איה שני ההבדלים?

- ובספר **חכמת שלמה** (לרב שלמה קלוגר, סימן ז-ט) כתב ליישב את החשבון, שדעת הטור לגבי דין "אוהב ושונא קטנים" אינו שנפסל לכתחילה וכשר בדיעבד, אלא **שפוסל את עצמו מרצונו** (כפי שיטת התוספות לעיל). וא"כ לפי ביאור הרמב"ם בדעת **הבית יוסף** (שתמיד פסול לכתחילה וכשר בדיעבד), יוצא שחולקים בשני נושאים:
- **באוהב גדול** – שדעת הטור לפסול את הדיין האוהב לכתחילה ודיעבד. ודעת הרמב"ם (לפי הבית יוסף) לפסול לכתחילה אבל לא בדיעבד.
 - **באוהב קטן** – דעת הטור שאי אפשר לפסול את הדיין, אלא אם רצונו – פוסל את עצמו. ודעת הרמב"ם (לפי הבית יוסף) לפסול לכתחילה אבל לא בדיעבד.

א"כ נמצאו שני ההבדלים בין הרמב"ם לטור, כפי שהביאם הבית יוסף.

ח. דין דיין האוהב את שני הצדדים

היה מי שרצה להציע, הואיל ואנו מחפשים מצב שבו יוכל ראובן לדון את לוי אוהבו – ייתכן שאפשר למצוא מצב זה אם גם יהודה (הצד השני, זה שתובע את לוי) הוא אוהבו של ראובן, ואז אולי יהיה לראובן איזון, שהרי שני הצדדים שווים באהבתו, ויוכל לדון ללא נגיעות.

בפתחי תשובה (סימן ז-יא) כתב להסתפק (בשם ספר ברכי יוסף, אות כ) אם יכול הדיין לדון לשני אוהביו או לשני שונאיו שבאו לפניו לדין, שהרי קירוב או ריחוק דעתו שווה בשניהם. ונראה לומר שלא ידון אותם מהסיבות הבאות:

- **הפרש ברמת הקירבה**: מסתמא אהבתם או שנאתם אינם שווים בשיעוריהם, ממילא דעתו תתקרב או תתרחק לכיוון זה שיותר קרוב או יותר רחוק (ובפרט לפי דעת הרא"ש – שגם מעט אהבה או שנאה כבר מטה את דעתו, ולכתחילה אסור לדון גם בהפרש קטן זה).
- **צדדים שונים לאי שוויון**: יש עוד לחשוש שהדין הזה שבא לפניו יסתעף לכמה סעיפים, ומכיוון ששניהם אוהביו יטה ליבו לזכות לאחד מהם

ד פ י - ע י ו ן

י

בחלק אחד, ולשני בחלק אחר (והתוצאה תצא לא יותר מתוקנת אלא יותר מקולקלת).

• **ראיה מהתוספות:** אפשר ללמוד מדברי **התוספות** (במסכת נידה דף נ. ד"ה ורבי מאיר, המבארים מדוע הגמרא ריבתה סומא ולא ריבתה אוהב ושונא – כיוון שאוהב ושונא אמנם פסולים לדיינים במקרה של דון זה, אבל כשרים במקרים אחרים לכל העולם. ומדוע לא הזכירו התוספות שגם במקרה זה יש אפשרות לדון – במקרה שיש עוד אוהב – אלא מוכח שהתוספות למדו) שאפילו בשני אוהבים – ג"כ פסול הדיין מלדונם.

• **פגימה בהכרת הטוב:** על פי היסוד הנלמד בר"י **מיגאש** (שהובא לעיל), שבמקרה שלחבר טוב יש חיוב מן הצדק לעשות לו טובה, ואם נמנע מזה – הרי לקה במידת הכרת הטוב הנדרשת ממנו, ויצא משורת המוסר והדרך ארץ. א"כ כאן תהיה הבעיה אפילו אם **יצליח לעשות משפט צדק** – הרי פגם בשני חבריו גם יחד במידת הכרת הטוב, ובצפייה שלהם שיעזור להם, ולכן הפיתרון הטוב ביותר עבורו (כמו שאילו היה רק אוהב אחד – היה צריך לפרוש מלדונו, כדי שלא יטה לצידו, וכדי שלא ישפוט בצדק ויפגע בדרך המוסר של הכרת הטוב, כך – בצורה כפולה – תהיה הדרך הנכונה). **לפרוש מלדונם.**

ובאור **שמח** (הלכות עדות כג-ו) כתב **שאסור לדיין לדון את שני אוהביו**. והטעם – כיוון שהאיסור הוא **מגזירת הכתוב** (ודרך זו אינה לפי מה שלמדנו לעיל, ועוד נראה בס"ד בהמשך השיעור) – א"כ גזירת הכתוב אינה מחלקת בין אוהב אחד ובין שני אוהבים. אבל אילו היה זה בסברה – היה מקום להתיר (ודרך זו אינה כדרכו של הברכי יוסף הנ"ל).

בענייננו – יוצא שאפילו אם גם יהודה הוא אוהבו של ראובן הדיין – עדיין יצטרך ראובן **לסלק את עצמו מדין זה** (או שיסלקוהו – לכתחילה, או בדיעבד – לפי חלק מהמפרשים, כדלעיל).

ט. דיין אוהב – האם יכול להצטרף לדיין כשותף?

בפתחי תשובה (סימן ז-ט בשם תשובת בית יעקב סימן ס"ז) חקר לגבי אותם דיינים הפסולים מחמת אהבה או שנאה – אולי יש לגביהם פיתרון, שלא יידחו לגמרי

ד פ י - ע י ו ן

מדיון בענייני אוהביהם, אלא אולי מותר להצטרף ולשבת אצל הדיינים האחרים ולשתוק ולא יגידו את דעתם כלל.

וענה שצריך לאסור דרך זו. וראיה לדבריו הביא מהגמרא (במסכת סנהדרין תחילת פרק כהן גדול) ממה שנאמר שם שכאשר דנים בענייניו של כהן גדול – מגיע המלך ויושב, ומקבלים לפניו את העדים. אבל לאחר קבלת העדים – **קם המלך והולך** ואז מעיינים בדינים. ומוסיף שם **תוספות** (ד"ה והא אין מושיבין) **שאפילו אם יושב המלך ודומם גם אין דנים בפניו...** ובהמשך דבריו מטעים הפתחי תשובה שישבה בלא התערבות בנעשה ובנאמר ג"כ אסורה, מהטעם שכאשר הדיין יודע צד אחר מאשר חבריו – **אסור לו לשתוק**, שהרי אפילו **תלמיד היושב לפני רבו אסור לשתוק** (כמובא בגמרא במסכת סנהדרין דף ז', ובשולחן ערוך בסימן ט'). [עין שם עוד, שמביא את תשובת שבות יעקב (חלק א סימן קמ"א) שחולק עליו ודוחה ראייתו].

[ויש להבין מה תפקידו של דיין ששותק, ומה הוא מוסיף ותורם לדין זה. וצ"ע].

י. דיין דיין האוהב – לגבי לדון רק לחובה

ובספר **שער משפט** (סימן ז-ב) חקר מה הדין באוהב שדן לחוב את אוהבו, או שונא שדן לזכות את שונאו:

- **האם פסול גם במקרה זה, כיוון שהתורה לא התירה כלל לדון באוהב ושונא, או:**
- **בדיעבד כשר, כיוון שכל מה שפסלנו את הדיין – זה רק בגלל שיש חשש שיש לו נטייה לכיוון מסויים. אבל אם התברר שאדרבה – נטה לכיוון ההופכי – כשר.**

עוד חקר השער משפט, אם נכריע שבדיעבד כשר, אפשר לפתח את המחשבה ולהוסיף שני צדדים:

- **האם מותר גם לכתחילה לתבוע את חברו אצל דיין האוהב את חברו, באופן שאם ייפסק הדין לחובת חברו – נקבל את התוצאה (ויהיה זה קל וחומר: אם בדין רגיל היית מקבל את הדין נגדך – קל וחומר שדין זה העומד בצד שלך פסק נגדך – בוודאי שיש בזה דין אמת), ואם ייפסק לזכותו – ייפסל הדין (שיש חשש של הטיית הדין מחמת אהבתו).**

ד פ י - ע י ו ן

יב

- או דילמא – יכול הנתבע לומר לו לא אדון עימד כד, כיוון שלקתה מידת הדין (שאין לו מה להרויח, אלא רק להפסיד, שאם יזכה – יפסל הדין, ואם יתחייב – יאושר הדין...).

והביא השער משפט כמה ראיות להיתר לדון באופן זה [ולמסקנה – ראיות אלו הן להתיר רק בדיעבד, אבל לכתחילה לקתה מידת הדין, וכן מובא בהגהות מיימוני (הלכות נחלות יא) ובסמ"ע (סי' ל"ג)]:

- **ראיה מהרמב"ם** (הלכות עדות יג-טו) שפסילת עדים קרובים אינה מפני שאוהבים, שהרי הם פסולים בין לזכות ובין לחובה. **משמע מדבריו** שאוהבים פסולים רק לזכות.
- **ראיה מהש"ך** (תחילת סימן ל"ז): הנוגע בעדות – כשר לעדות לחובה. **ומשמע שיש חלוקה כזאת**, לפי הגיון של פסילה דווקא בכיוון החשש ולא מעבר לכך.
- **ראיה מברייתא** (במסכת גיטין דף נ"ב, והובאה להלכה בסימן ר"צ-ב) שאפוטרופוס דן עבור היתומים לזכותו ולא לחובתו. ומשמע כנ"ל.

ובענייננו – אכן ראובן הדין צריך לדון את לוי אוהבו **כנתבע**. והיה מקום להציע שאם יחוייב לוי – הדין יהיה כשר, ואם יזוכה – הדין ייפסל. אלא שיצא מדברי השער משפט שבוודאי אי אפשר לנהוג כך לכתחילה, ובדיעבד – אם כבר היה – ייתכן שאפשר להכשיר דין זה.

יא. חילוק בין עד ובין דיין

במשנה – לגבי פסול אוהב ושונא – יש מחלוקת בין רבי יהודה לרבנן, שרבי ישראל על כך", שהאוהב והשונא אינם נחשדים להיות מעידים שקר בגלל אהבתם ושנאתם.

והוסיף רש"י (ד"ה לא נחשדו): דווקא בעדות שייכת המחלוקת אם נפסלים האוהב והשונא או לא. אבל בדין – מודים רבנן לרבי יהודה שפסול לו לדון, כיוון ששונאו – אינו יכול להפך בזכותו.

ובאר הסמ"ע (סימן לג-א) לחלק בין עדות לדין, כדלקמן:

יג

ד פ י - ע י ו ן

- **בעדות** – הוא מספר על המעשה שהיה לפניו, ואיננו חושדים בו **שישנה את העובדות** בשביל אהבתו. אבל:
- **בדין** – התלוי בסברה, קיים **החשש שהמחשבה תשתנה** מחמת אהבתו או שנאתו אפילו בלא כוונת רשע.

ובשולחן ערוך (חלק חושן משפט סימן לג-א) כל הפסולים לדון פסולים להעיד, חוץ מאוהב ושונא **שכשרים להעיד אף על פי שפסולים לדון**.

א"כ בענייננו נראה ששמעון יהיה **כשר להעיד** במשפטו של לוי ידידו, ואין חשש שיטֵה מתיאור העובדות הנכונות.

יב. פסול עדות באהבה חזקה במיוחד

ובכנסת הגדולה (הגה"ט אות ד', הובא בפתחי תשובה לג-ב) כתב לחדש, שאמנם נפסק כרבנן, שעד אוהב או שונא כשר לעדות (כיוון ש"לא נחשדו ישראל על כך", כפי שנתבאר לעיל), אבל אם זה **שונא גמור** (ולענ"ד יש מקום להוסיף גם "אוהב גמור", שהרי לא מצאנו הבדל בין דיני אוהב לדיני שונא, והרי הם נראים זהים לגמרי, פרט לעובדה שכל דין נוטה לכיוון המנוגד לחברו...) – עד כדי כך שהוא כאחד מן הרודפים, ומבקש להינקם ממנו – יהיה **פסול להעיד**.

חידוש זה של הכנסת הגדולה נדון באחרונים, ויש דעות לשני הצדדים:

- דעת **המהרש"ל** (בתשובות סימן ל"ג), **הרמ"א** (בתשובות סימן י"ב, ד"ה וזה לשון העדות), **המהריב"ל** (א-לט), **הרשד"ם** (יורה דעה קי"א, ד"ה ובזה) – דעת כולם שאכן **שונא פסול להעיד. ראיה** לצד זה הביאו מדברי **התוספות** (במסכת מכות דף ו. ד"ה אלא מעתה הרוג יציל) שכתבו להדיא שההרוג הוא שונא, ו**שונא פסול לעדות**.
- **לאידך גיסא** כתבו **הכנסת יחזקאל** (בתשובות סימן פ"ט), **המהרי"ט** (בתשובות ח"ב, חושן משפט, סימן פ' ד"ה ומצינו), **החתם סופר** (בסימן לג-א, יעוין בדבריו שמביא ראייה מחמש נשים הפסולות לעדות אשה, ביבמות דף קי"ז.) – דעתם שאין חידוש בין רמות השנאה האפשריות, ותמיד הדין **ששונא כשר להעיד. ראיה** לצד זה הביאו מדברי **המרדכי והגהות אשר"י** (שהובאו

ד פ י - ע י ו ן

י"ד

להלכה ברמ"א סימן לג-טו) שקרובי הנרצח – ואין לך שונאים גדולים כמוהם – **כשירים להעיד.**

• והתומים (סימן לג-ב) כתב שאי אפשר לחדש דין מסברא, ולכן יש להשאיר את דין הגמרא על עומדו, ולהתיר לשונא גמור להעיד.

ובענייננו – אם נאמר את הסברה שיש זהות בין דין שונא גמור ובין דין אוהב גמור, א"כ במקרה שלנו – שמדובר באוהב גמור – תהיה **עדותו של שמעון תלויה במחלוקת אחרונים** זו.

יג. דין "אחד מהם קרוב או פסול" בעד אוהב

אמנם להלכה נפסק שאוהב כשר לעדות. אלא שבפסיקה קודמת מצאנו צדדים הפוסלים עד אוהב, ולפיכך היה צד לפסול את שמעון להעיד בדינו של לוי. לפי צד זה – אם נניח שאכן שמעון נפסל מלהעיד בדין זה – יש מקום לבדוק אם שני העדים הנוספים שהיו עימו נפסלו ג"כ, מדין "היה אחד מהם קרוב או פסול – כולם נפסלים", וכיוון ששמעון נפסל – גם הם נפסלים, או שמא אפשר לומר שדין אוהב ושונא הוא דין אחר.

מדיוק תשובת רבנן לרבי יהודה "לא נחשדו ישראל על כך", מובן שרבי יהודה עצמו חושש שהאוהב והשונא ישנו את עדותם מחמת אהבתם או שנאתם. ומוכח שפסול אוהב ושונא הוא מחמת חשש משקר, ולא מחמת גזירת הכתוב.

חיזוק נוסף להגדרה זו (שאוהב נפסל מחמת חשד לשקר ולא מגזירת הכתוב) מתקבל מדברי הרמב"ם (הלכות עדות יג-טו): זה שפסלה התורה עדות הקרובים – לא מפני שהם בחזקת אוהבים זה את זה, שהרי אינו מעיד לו – לא לטובתו ולא לרעתו, אלא גזירת הכתוב היא, לפיכך האוהב והשונא כשרים לעדות, אע"פ שהם פסולים לדיינות.

ומשמע מדבריו שדווקא קרובים נפסלים מחמת גזירת הכתוב, אבל האוהבים והשונאים תלויים בחשש שקר.

ד פ י - ע י ו ן

ובספר **גבורת ארי** (על מסכת מכות דף ה. ד"ה אף) הסתפק בדין "**היה אחד מהם קרוב או פסול – בטלה עדות כולם**" – מה הדין במקרה שאחד מהם נפסל מחמת **חשש משקר** – האם:

- גם במקרה זה **נפסלים כולם**. או:
- רק בפסול הנובע מגזירת הכתוב – פוסל גם את כל שאר העדים, אבל מחמת פסול של **חשש משקר** – אינו נפסל **אלא עד זה בלבד**.

חקירתו זו של הגבורת ארי מתאימה גם לענייננו – שהרי אין נותנים לשמעון להעיד לא מפני שהוא קרוב ולא מפני שהוא פסול – אלא רק מפני חשש בעלמא. א"כ **צריך לברר מה דין שאר העדים**.

י.ד. סיכום ומסקנות

ראובן הדיין, שמעון העד, לוי הבעל דין – כולם חברים טובים בלב ובנפש – האם יכולים להיות כולם באותו דיון בבית הדין, כל אחד בתפקידו? בעניין זה נדונו העניינים הבאים:

- ישנם **כמה מקורות** לדין האוהב והשונא הפסולים לדון (לכולי עלמא) ולהעיד (מחלוקת רבנן ורבי יהודה, ונפסק כרבנן שכשרים להעיד).
- האוהב והשונא נחלקים ברמת האהבה והשנאה, **לאוהב ושונא גדולים** (שהם השושבין או זה שלא דיבר עימו שלושה ימים באיבה), **ואוהב ושונא קטנים** (שהיטיב לו או שעשה לו רעה כלשהי).
- ישנם ראשונים שלומדים שאוהב ושונא קטנים אינם נפסלים מדינא, אלא הדיינים נקראים להחמיר על עצמם ולפסול את עצמם **ממידת חסידות**.
- הר"י **מיגאש** מבאר שדיין לא ידון את אוהבו בגלל שני חששות: **א. שלא יטה את הדין לטובתו. ב. אפילו אם ידון ללא הטיה** – עצם זה שהוא – האוהב – הוא זה שמחייב את חברו – **בזה לקתה מידת המוסר ודרך ארץ**.
- **מחלוקת ראשונים** בעניין לכתחילה ובדיעבד, שדעת הרא"ש שאוהב גדול פסול תמיד, ואוהב קטן פסול רק לכתחילה. ודעת הרמב"ם או שתמיד פסול (כפי שמבארו בשו"ת תורת אמת), או שרק לכתחילה פסול

ד פ י - ע י ו ן

טו

(בדעת הבית יוסף), או **שיש חילוק ברמת האהבה**, שבאוהב גדול תמיד פסול, ובאוהב קטן רק לכתחילה פסול (בביאור הרדב"ז).

דעת ה**טור** לבאר את דין האוהב והשונא **כהרא"ש** (שהחילוק באוהב קטן הוא לכתחילה ודיעבד), ולפי ביאור החכמת שלמה – דעתנו **כתוספות** (שהחילוק באוהב קטן הוא מידת חסידות או מידת הדין).

לגבי האפשרות שהדיין ידון כאשר **שני הצדדים הם אוהביו**, הובאו כמה צדדים לפסול את ההצעה, אם **שהאהבה אינה שווה** בין הצדדים, ואם שיש חשש שיהיו **מספיק עיוותים** שיספיקו ל"טובת" שני הצדדים, אם לפי **התוספות** בנידה שעסק בזה, ואם לפי **ר"י מיגאש** שכל צד הוא בעיה בפני עצמה, וק"ו שתי בעיות...

לגבי האפשרות שהדיין **ישב בדין זה וישתוק** – דעת **הפתחי תשובה** שמצדד בזה, **והשבות יעקב** שדוחה.

לגבי האפשרות שהדיין **ידון את אוהבו רק לצד החובה**, או את שונאו **רק לצד הזכות** – כאן היה מקום להציע שאם יחוייב לוי – הדין יהיה כשר, ואם יזוכה – הדין ייפסל. אלא שיצא מדברי השער משפט **שבוודאי אי אפשר לנהוג כך לכתחילה**, ובדיעבד – אם כבר היה – **ייתכן שאפשר להכשיר דין זה**.

עד כאן לגבי דיינות. ולגבי **עדות** – נפסק בשולחן ערוך כדעת **רבנן** שלמרות שאוהבו פסול לדיינות, אבל **לעדות אינו נפסל**.

הכנסת הגדולה הסתפק בדין עדותו של **שונא גמור** (ובהקבלה לענייננו – אוהב גמור), והובאו דעות המפרשים לכאן ולכאן. למעשה – סיכומו של **התומים** שאי אפשר לחדש דין מסברא, אלא נשאר הדין כפי שהיה, **ומותר לשונא גמור להעיד**.

ולצד ששללנו את עדותו של השונא – מחשש משקר – נשאר לדון (וזו חקירתו של הגבורת ארי) **אם כל הכת נפסלת** או שכיוון שאין כאן פסול ממש, אלא רק חשש – לא ייפסלו שאר העדים.